כיתה ז' | גמרא | שיעור 1 מתוך 4 | 45 דק' | מנחות לד ע"א – לד ע"ב

חמ"ד: תכנית הגמרא לכיתה ז' היא פרק המניח בבבא קמא, או סוגיות חנוכה במסכת שבת (כא–כג) יחד עם סוגיית התפילין במסכת מנחות (לד–לז). ממלכתי: אין חובת גמרא בתכנית; אפשר ללמד כהעשרה.

"ואפילו כתב אחד מעכבן": ארבע הפרשיות שבתפילין

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את הכלל "ארבע פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו, ואפילו כתב אחד מעכבן" ויסבירו מה פירוש "מעכבות".
- התלמידים יכירו את המונח "פשיטא!" ואת הדרך שבה הגמרא מחפשת חידוש ("לא נצרכא אלא...").
- התלמידים יסבירו את שני החידושים של רב יהודה בשם רב: "קוצו של יוד" ו"כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה".
- התלמידים ימנו את ארבע הפרשיות ואת סדרן לפי הברייתא.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה התפילין "אומרות" – למי שמניח אותן, ולמי שרואה אותן?

היחידה פותחת את סוגיית התפילין במסכת מנחות: מה כתוב בתפילין (שיעור 1), איך הן בנויות (שיעור 2), מה נמסר למשה מסיני (שיעור 3), ואיפה מניחים אותן ומה הן מסמלות (שיעור 4).

🧪 פתיחה: אות אחת חסרה

כותבים על הלוח מילה אחת עם אות חסרה, למשל "שמ_ ישראל", ושואלים: האם זה עדיין אותו משפט? מה קורה לסיסמה במחשב אם חסר בה תו אחד? אוספים תשובות: מתי פרט קטן "מעכב" את הכל? (5 דקות)

📖 הסבר למורה

בתפילין יש ארבע פרשיות מן התורה. הגמרא מצטטת את דברי המשנה (מנחות ג, ז): "ארבע פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו, ואפילו כתב אחד מעכבן". "מעכבות" פירושו: אם חסרה אחת – כל התפילין פסולות. ואפילו אות אחת ("כתב אחד") שחסרה פוסלת.

הגמרא שואלת "פשיטא!" – זה ברור, למה צריך לומר? ועונה: "לא נצרכא אלא לקוצו של יוד" – אפילו הקוץ הקטן של האות יו"ד. וגם זה "פשיטא", ולכן היא מוסיפה חידוש אחר של רב יהודה בשם רב: "כל

אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה, פסולה" – כל אות צריכה להיות מוקפת קלף (גויל) מכל צד, ואסור שתיגע באות אחרת או בקצה.

בדף לד ע"ב מופיעה ברייתא על סדר הפרשיות: "קדש לי" "והיה כי יביאך" מימין, "שמע" "והיה אם שמוע" משמאל. רש"י מסביר "כיצד סדרן" – "סדר הנחתן". (מי שרוצה להרחיב: על הסדר הזה יש מחלוקת מפורסמת בין רש"י לרבנו תם, ולכן יש המניחים שני זוגות תפילין. זו הרחבה שלנו, לא חלק מהסוגיה.)

ארבע הפרשיות (לפי התורה): "קדש לי כל בכור" (שמות יג, א–י), "והיה כי יביאך" (שמות יג, יא–טז), "שמע" (דברים ו, ד–ט), "והיה אם שמוע" (דברים יא, יג–כא). בכל אחת מהן מוזכרת המצווה "לאות על ידך" ו"בין עיניך" או בלשון דומה.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **פָּרָשִׁיּוֹת** = קטעים מן התורה; **מְעַכְּבוֹת זוֹ אֶת זוֹ** = אם אחת חסרה – כולן פסולות; **פְּשִׁיטָא!** = זה ברור! (קושיה: למה צריך לומר?); **לֹא נִצְרְכָא אֶלָּא** = לא נאמר אלא בשביל... (החידוש הוא); **קוֹצוֹ שֶׁל יוּד** = הקוץ הקטן של האות יו"ד; **גְּוִיל** = קלף (העור שעליו כותבים); **מוּקָּף** = מוקף, מסובב; **רוּחוֹת** = צדדים.

מנחות לד ע"א: "ואפילו כתב אחד מעכבן"

אַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת שֶׁבַּתְּפִילִּין מְעַכְּבוֹת זוֹ אֶת זוֹ, וַאֲפִילּוּ כְּתָב אֶחָד מְעַכְּבָן. פְּשִׁיטָא!

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** (שנינו במשנה:) ארבע הפרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו, ואפילו כתב אחד (אות אחת) מעכב אותן. (שואלת הגמרא:) זה ברור!

מנחות לד ע"א: קוצו של יוד וגויל מוקף

אָמַר רַב יְהוּדָה, אָמַר רַב: לֹא נִצְרְכָא אֶלָּא לְקוֹצוֹ שֶׁל יוּד. וְהָא נָמֵי פְּשִׁיטָא! לֹא נִצְרְכָה אֶלָּא לְאִידַּךְ דְּרַב יְהוּדָה, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: כָּל אוֹת שֶׁאֵין גְּוִיל מוּקָּף לָהּ מֵאַרְבַּע רוּחוֹתֶיהָ, פְּסוּלָה.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** אמר רב יהודה בשם רב: (המשנה) לא נצרכה אלא לקוץ של היו"ד. (שואלת הגמרא:) וגם זה ברור! (עונה:) לא נצרכה אלא לדבר האחר של רב יהודה, שאמר רב יהודה בשם רב: כל אות שאין קלף מקיף אותה מארבעת צדדיה – פסולה.

ברייתא, מנחות לד ע"ב: סדר הפרשיות

תָּנוּ רַבָּנָן: כֵּיצַד סִדְרָן? "קַדֶּשׁ לִי" "וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ" מִימִּין, "שְׁמַע" "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ" מִשְּׂמֹאל.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** שנו חכמים: כיצד סידורן? "קדש לי" ו"והיה כי יביאך" מימין, "שמע" ו"והיה אם שמוע" משמאל.

רש"י, ד"ה כיצד סדרן

כיצד סדרן - סדר הנחתן:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "וַאֲפִילוּ כְּתָב אֶחָד מֵעַכְּבָן"

💭 **מפרשים:** רב יהודה בשם רב (בגמרא): אפילו "קוצו של יוד"; ועוד: "כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה". פירוש ערכי (שלנו): בתפילין כל פרט קטן הוא חלק מהשלם.

📜 **כתוב:** ""קַדֵּשׁ לִי" "וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ" מִימִין, "שְׁמַע" "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ" מִשְּׂמֹאל"

💭 **מפרשים:** רש"י: "סדר הנחתן". על השאלה מה נקרא "ימין" ו"שמאל" (מצד המניח או מצד הרואה) נחלקו הראשונים (רש"י ורבנו תם). זו הרחבה, לא לשון הגמרא.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: אות אחת חסרה (5 דקות)
2. קריאת המשפט מן המשנה: "מעכבות" ו"אפילו כתב אחד" (בחברותות) (8 דקות)
3. "פשיטא!" ו"לא נצרכא אלא": בניית תרשים הסוגיה (10 דקות)
4. "גויל מוקף": תרגיל כתיבה – אות מוקפת ואות נוגעת (6 דקות)
5. הברייתא: סדר ארבע הפרשיות (ציור על הלוח) (8 דקות)
6. דף העבודה (5 דקות)
7. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה פירוש "ארבע פרשיות מעכבות זו את זו"?
2. מהם שני החידושים של רב יהודה בשם רב?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה הגמרא אומרת "פשיטא!", ומה היא מחפשת בתשובה?
2. מה ההבדל בין "קוצו של יוד" לבין "גויל מוקף"?

הערכה (מה דעתי?)

1. למה, לדעתכם, בתפילין אפילו אות אחת פוסלת? האם יש דברים בחיים שלנו שעובדים כך?
2. האם "פרט קטן מעכב את הכל" הוא רעיון טוב תמיד? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לאות החסרה מהפתיחה: בתפילין אות אחת – ואפילו קוץ – מעכבת. בשיעור הבא נראה איך ארבע הפרשיות נכנסות לתפילין של ראש: ארבעה בתים, ועור אחד.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. השלימו: ארבע פרשיות שבתפילין _____ זו את זו, ואפילו _____ אחד מעכבן.
2. מה פירוש "גויל מוקף"? _____

💡 הערות למורה

מבנה הסוגיה הקצר מצוין להוראת מונחים: ציטוט ← "פשיטא!" ← "לא נצרכא אלא" ← "והא נמי פשיטא!" ← חידוש אחר. כדאי לבנות אותו על הלוח כמדרגות.

תרגיל "גויל מוקף": התלמידים כותבים מילה כך שכל אות מופרדת, ומילה שבה שתי אותיות נוגעות. מסבירים שהשנייה פסולה בתפילין. זה תרגיל שלנו להמחשה.

אפשר להביא לכיתה (בתיאום) זוג תפילין או תמונה של פרשיות פתוחות, כדי שהתלמידים יראו את ארבע הפרשיות.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

טבלת ארבע הפרשיות, תרשים הסוגיה ("פשיטא" ← "לא נצרכא"), מילון מונחים ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- מנחות לד ע"א (ספריא)
- מנחות לד ע"ב (ספריא)
- רש"י על מנחות לד ע"ב (ספריא)

מחוון: "ואפילו כתב אחד מעכבן": ארבע הפרשיות שבתפילין

1. קדש לי – שמות יג, א–י – ימין; והיה כי יביאך – שמות יג, יא–טז – ימין; שמע – דברים ו, ד–ט – שמאל; והיה אם שמוע – דברים יא, יג–כא – שמאל.
2. המשפט: ארבע פרשיות מעכבות זו את זו, ואפילו כתב אחד מעכבן. קושיה: פשיטא! תשובה: לא נצרכא אלא לקוצו של יוד. קושיה שנייה: והא נמי פשיטא! תשובה: לחידוש של רב יהודה – כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה.
3. כל אות צריכה שיהיה סביבה קלף פנוי מכל ארבעת הצדדים; אם היא נוגעת באות אחרת או בקצה – פסולה.
4. מעכבות = בלי אחת מהן הכל פסול; פשיטא = זה ברור (למה צריך לומר?); לא נצרכא אלא = החידוש הוא רק לגבי...; גויל = קלף.
5. תשובה פתוחה. כיוון: גם "קוצו של יוד" נראה לגמרא ברור (אם חסר חלק מאות – האות חסרה), ולכן היא מחפשת חידוש שבאמת לא ברור: אות שלמה שפסולה רק בגלל שאין סביבה קלף.